

A kurvára gazdag eszperantó

A 18. század óta az emberiség alapkérdése a racionalitás ereje a világban. Van ennek a kérdésnek egy olyan eleme, amely azok figyelméből is kiesik, amely iránt azok is érdektelennek mutatkoznak, akik egyébként elkötelezett hívei az emberi társadalmak racionális működésének.

A *kurvának* sok szinonimája van a magyar nyelvben. De mindegyik alatt nőt értünk. Kit sértettek már meg úgy, hogy „*a kurva apád!*”? Aki úgy akar megtanulni magyarul, hogy a nyelv gazdagságát élvezze, annak sok szót kell az agyába vésnie, hogy változatosan tudja kifejezni magát ebben a témakörben, és felismerje olvasmányaiban a *kurva* szinonimáit.

További szavakat kell az agyába vésnie, ha a *kurva* hímnemű párját is meg akarja nevezni. Tudnia kell azt is, hogy a rokonértelmű szavak melyikéhez lehet a férfit jelölő elemet illeszteni. *Hímringyó* van, de *hímkurva* nincs. De a *ringyót* is csak a *hímmel* lehet összetenni. Aki *férfi ringyót* mondana, azt megmosolyognánk, és elkönyvelnénk, hogy ő csak egy tébláboló idegen a magyar nyelvben. Vagy új szavakat tanulhat az idegen: *selyemfiú*, *dzsigoló*. Ha az utóbbit ismeri másik nyelvből, akkor is meg kell jegyeznie, hogy a magyarban is van, de még arról is tudnia kell, hogy ezt a szót a magyar anyanyelvűeknek csak egy része ismeri. Tisztában kell lennie vele, hogy nagyjából milyen közegben számíthat a szó ismeretére. Mert ennek

a közegnek a jellege, mérete nem ugyanolyan a különböző nyelvekben. Arról ne is beszéljünk, hogy ez a szó parkett-táncost is jelenthet, aki nem nyújt szexuális szolgáltatásokat.

A *kurva* szóval két teljesen különböző helyzetben lévő nőt jelölhetünk meg. Azt, aki pénzért nyújt szexuális szolgáltatásokat, és többnyire nem élvezi a dolgot. De *kurvának* mondják azt is, aki saját örömeire vagy legalábbis nem anyagi okokból fekszik le a szokásosnál gyakrabban, az átlagosnál több partnerrel. Ha a hivatásost egyértelműen meg akarja nevezni az idegen, újabb szavakat kell megtanulnia: *prostituált*, *örömlány* stb. De ettől még a *kurva* jelentésének bizonytalansága nem tűnik el.

A helyzetet bonyolítja a *kurva* szó sokféle alkalmazási lehetősége olyasmire, aminek semmi köze a szexualitáshoz. Lehet vele átkozódni, nyomatékosítani, lehet negatív és pozitív értelemben használni. Amikor Gyurcsány Ferenc arról beszélt hírhedt őszi szónoklatában, hogy a baloldalnak nem kell lehajtania a fejét „*ebben a kurva országban*”, azt politikai ellenfelei úgy interpretálták, hogy a miniszterelnök legyalázta, meggyalázta a saját hazáját és annak népét. Hívei pedig éppen az ország és népe iránti elkötelezettséget, valamiféle vagány kedveskedést hallottak ki abból a *kurvából*.

A *kurvára* alak gyakorta csupán a nagyon szinonimája vagy fokozása. Mint például ennek az írásnak a címében. Ezt a címet, ha csodálkozik

is rajta, mindenki érti, aki a magyar nyelvbe beleszületett, vagy régóta benne él. De mekkora része érti – mennyi tanulás után – azoknak, akik idegen nyelvként tanulják a magyart, mint mi más nyelveket? Melyik nyelvtanár vezeti be tanítványait a magyar *kurva* rejtelmeibe akár egy felsőfokú nyelvstanfolyamon?

Minden etnikus nyelv tele van ilyen *kurvákkal*.

Az idősebbek emlékeznek még Brachfeld Siegfried német anyanyelvű, Berlinben született humoristára, konferansziéra, akinek Magyarországról származott el az apja, akit ide sodort fiatalemberként a kegyetlen történelem, magyarul konferált, már évtizedek óta ebben a nyelvi közegben élt, amikor a nyelvvel kapcsolatos problémáit ezzel a példával érzékeltette: Neki azt mondták, hogy a *húz* és a *von* ugyanazt jelenti. Szinonimák, amelyek gazdagítják a nyelvet. De ha gazdagítják, akkor miért nem mondhat *dugóvonót* és *hegedűhúzót*? Is. Miért nem szabad ebben az esetben szinonimákkal gazdagítani a nyelvet? Ő nem tette, de mi tegyük hozzá, hogy ezt nem lehet azzal magyarázni, hogy a *húzás* mégsem egészen ugyanaz, mint a *vonás*, hiszen a *hegedűvonóval* nem *elvonják* valakinek a nótáját, hanem *elhúzzák*. Ha *elvonják* valakitől a nótáját, az egészen mást jelent, miközben annak is megvan a külön elsajátítandó idiomatikus jelentése, ha *elhúzzák* valakinek a nótáját. Amivel nem éppen a mulatságát szolgálják.

Amor. Ez egy gyök az eszperantóban. Nyilván ismerős. A gyökökből az eszperantóban akkor lesz szó, ha a különböző szófajokat jelző végződést megkapják. A főnév: *o*, a mel-

léknév: *a*, a határozószó: *e*, a főnévi igenév: *i*. *Amori* = szeretkezni.

Vannak képzők, amelyeket a nyelvtanuló alapfokon gyorsan megtanul, mert nincs belőlük olyan sok. Nincsenek különböző alakjaik, nem változtatják meg soha azt a morfémát, amelyhez kapcsolódnak. Nincs is semmilyen korlátozás, amely a szóképzésben akadályokat állítana a nyelvhasználó elé, mert miért korlátozná bárki is a nyelvhasználó szóalkotási szabadságát, a kreatív nyelvhasználatot?

Az *-ist* képző foglalkozást jelöl, az *-em* hajlamot, hajlandóságot, vágyat, az *-ul* a személyt, akire a gyök jelentése jellemző, az *-in* pedig nőneműt. A *ge-* előképző a különböző neműek együttesét jelenti.

Az *amoristo* (*amor-ist-o*) tehát az a férfi, aki hivatásszerűen szeretkezik. Az *amoristino* (*amor-ist-in-o*) pedig az a nő, aki ugyanezt teszi. Ha a szeretkezéssel pénzt kereső különböző nemű személyeket együtt akarjuk megnevezni, azt mondhatjuk: *geamoristoj* (*ge-amor-ist-o-j*). A *-j* a többes szám jele. Nincs félreértési lehetőség. A szavak jelentése egyértelmű. A *geamoristoj* nem ingyen és élvezetből teszik, amit tesznek, hanem ez a munkájuk.

Az *amoremo* (*amor-em-o*) a szeretkezésre való hajlamosság. Az a férfi, akire ez jellemző, *amoremulo* (*amor-em-ul-o*). Női párja: *amoremulino* (*amor-em-ul-in-o*). *Geamoremuloj* olyan férfiak és nők csoportja, akik a promiszkuitást nem hivatásosként gyakorolják.

A jelentések szétválasztása nem okoz gondot. Meg tudunk egy szóval nevezni olyasmit is, amit a magyar nyelvben (és bizonyára a nyelvek jelentős részében) nem. Nem tudjuk

megnevezni magyarul együtt a női és férfi hivatásokat sem és a nem hivatásokat sem. A magyar (és nyilván sok más) nyelv ennyivel szegényebb az eszperantónál.

Az eszperantóban viszont minden esetben rendelkezésünkre áll a németből vett *ge-* előképző, ha férfiakat és nőket együtt szeretnénk megnevezni bármilyen témakörben. A magyarban ez a szülők estében lehetséges, csak külön szót kell hozzá megtanulni. A eszperantóban nem kell hozzá külön szó: *patro + patrino = gepatroj*. Olyan magyar szó viszont nincs, amellyel a testvéreket úgy tudnánk megnevezni, hogy kiderüljön, különmeműekről van-e szó. Ez az eszperantóban nem probléma: *frato + fratino = gefratoj*. Ha azt olvassuk: *fratinoj*, tudjuk, hogy nővérekről van szó. Ha azt, hogy *gefratoj*, tudjuk, hogy mindkét nem képviselheti magát a testvérek között. A német *Geschwister* ebben a tekintetben bizonytalanságban hagy minket.

És ezt férfiak és nők bármilyen halmazával, bármilyen hivatás, munka, tevékenység gyakorlóival meg lehet tenni. (Például: szerzetes, apáca, szerzetesek-apácák: *monaĥo, monaĥino, gemonaĥoj*.) Etnikus nyelvekben néhány esetben van erre lehetőség, más esetekben nincs. De hol az a nyelv, amelyben ezt bármilyen közös vonás alapján képzett csoporttal meg lehet tenni, ráadásul külön lexikai elemek elsajátítása nélkül? Ne zárjuk ki a lehetőséget, hogy a több ezer etnikus nyelv között van ilyen, hiszen túlnyomó többségüket a legtudósabb nyelvészek sem ismerik, de a nemzetközi nyelvi kommunikációban jelentősebb szerepet játszó nyelvek között ilyen biztosan nincs.

Az eszperantóban is megvannak a szeretkezés témakörével kapcsolatos egyéb közismert szavak. A *koit*, a *prostitu* gyökökből is szabadon lehet képezni a fentihez hasonló szóbookokat. A mindenkié *ĉies* névmásból is megképezték a *ĉiesulino (ĉies-ul-in-o)* szót, a mindenki cafkáját, ami el is terjedt. A macsó világban férfiakra ilyet sohasem mondanak. De az eszperantóban készen áll ez a lehetőség: a *ĉiesulo*-val vagy *geĉiesuloj*-jal meg lehet nevezni mindenki pasiját vagy együtt a pasiját és a macáját, bár ezt még sosem hallottam, mert ez a nyelv sem él a világon kívül, viszont rendelkezésre állnak és a nyelv használói számára egyértelműek ezek a szavak, amelyek a magyarban és vélhetőleg az etnikus nyelvek túlnyomó többségének lexicájában meg sem jelennek történelmi-társadalmi okokból.

Egyik lányom pici korában sokszor és elmélyülten vizsgálta a köldökét. Számára képeztem az *umbiliko*, köldök szóból az *umbilikemo-t (umbilik-em-o)*, ami eszperantóul egyszerű és egyértelmű, de ezt a vonzódást, érdeklődést a köldök iránt miként lehetne magyarul vagy más etnikus nyelvben ilyen egyszerűen, egy szóval kifejezni? Köldökölhethének? Köldöknézhetnék? Furcsa, pontatlan, borzalmas.

Az eszperantó beszélői élvezik a szabadságot, hogy bármelyik gyökéből bármelyik képzővel szót alkothatnak. Ezen alkotások jelentős részének persze nem lesz értelme, mert mit jelentene például a *tablino*, asztalnő, de senkinek nem ártanak, és azokkal is abszurd vagy nem abszurd játékokat lehet játszani, nonszensz szövegeket lehet velük költeni.

A nyelvek között az igeidők számát, az időviszonyok kifejezésének árnyaltságát illetően jó nagy különbségek vannak. A nyelvtanulók sokáig szoktak ezekkel szenvedni, és jó eséllyel el lehet szűrni ezeket nyelvvizsgákon és a nyelv használata közben. A magyar nyelv ebben a tekintetben ugyancsak elszegényedett, viszont az elveszett igeidőket mégiscsak meg kell tanulnia annak, akár magyar, akár nem, aki régebbi szövegeket akar jól érteni. Az eszperantóban minden elképzelhető időbeli viszonyt, bármihez viszonyított elő- és utóidejűséget ki lehet fejezni egyértelműen és gond nélkül a múlt, jelen és jövő idejű igék és aktív-paszszív melléknévi igenevek segítségével. Sőt a feltételes móddal is lehet ezeket kombinálni. Mindehhez összesen hét jelet kell ismerni, amelyek nélkül egyébként sem lehet eszperantóul beszélni alapfokon sem.

Egy etnikus nyelv gazdagsága abból fakad, ami a tervezett nyelvből hiányzik. A tervezett nyelv gazdagságának a forrása pedig éppen ez a hiány.

Abban a nagyon sűrű és a generációk végtelen sorában alakuló kommunikációs közegben, amelyben az etnikus nyelvek a maguk bonyolult történetét élik, idiómák, szokások, lazább vagy kötöttebb, szűkebb vagy tágabb körben érvényes normák beláthatatlan tömege alakul ki; a nyelv elemeihez különböző képzetek, hangulatok, stilisztikai értékek, asszociációk, kollektív élmények, műveltségi elemek kötődnek. Ezt a gazdagságot kapjuk az anyanyelvünkötől vagy attól, amelynek közegében életünk jelentős részében benne élünk.

A tervezett nyelv mindettől mentes. Egyszermind mindettől szabad. Semmilyen korlát, szokás, konvenció nem szab határt a nyelv kreatív, egyéni használatának, a nyelvi elemek kombinálásának, a kombinációkban rejlő végtelen lehetőségek kihasználásának. A tervezett nyelv gazdagságának ez a forrása.

Az etnikus nyelv gazdagságából csekély mértékben részesülhet az, aki annak sűrű közegén kívül él. Rengeteg idő és pénz befektetésével, gátlások, pszichikai korlátok legyőzésével, tudásunk, nyelvi gyakorlatunk fenntartásához folyamatosan szükséges idő és pénz újabb ráfordításával hozzájuthatunk egy nyelv felszínéhez, töredékéhez, amellyel jó esetben az egzisztenciánkhoz kapcsolódó kommunikációs igényeinket ki tudjuk elégíteni, és életünk bizonyos rétegeiben, munkánkhoz, utazásainkhoz kapcsolódó helyzetekben otthonosan érezhetjük magunkat. Azzal áztatjuk magunkat, hogy tudunk egy vagy több idegen nyelvet, és igyekszünk nem észrevenni azt a szellemi öncsonkítást, amit önmagunkon elkövetünk, amikor idegen nyelven fejezzük ki magunkat, próbáljuk kifejtetni és megvédeni nézeteinket, helytállni vitákban, pláne anyanyelvi partnerekkel szemben.

Dósai István, a Hungarofilm egykori legendás igazgatója mondta: magyarul és franciául azt mondom, amit akarok, a többi nyelven azt mondom, amit tudok. Dósai elég eredményesen és elegánsan tárgyalt jó néhány nyelven ahhoz, hogy őszinte lehessen magához. És volt annyi szerencséje az életben, hogy az anyanyelvén kívül legalább egy másik nyelv közegében benne tudott élni.

„Beszélek angolul” – ennek az állításnak van értelme, és nagyon sok emberre igaz. „Megtanultam angolul” – ennek az állításnak nincs értelme, és senkire sem igaz. Egy etnikus nyelv a maga egészében beláthatatlan, átfoghatatlan, nem fér bele senki fejébe, azokéba sem, akiknek az anyanyelve. Henry Higgins, a fenomenális nyelvészprofesszor G. B. Shaw *Pygmalion*­jában azért jegyezteti folyamatosan London utcáin, amit hall, mert számára is új nyelvi jelenségekről értesül napra nap, és a tudása sohasem fogja elérni anyanyelvének határait. Viszont az a kiskölyök is beszél angolul, aki a tengerparton rohangál a nyaralók között a hűtőtáskájával, és kiabál, hogy *Ice cream, ice, very good, very nice!* Lehet, hogy ezen kívül csak a jégkrémek árát tudja megmondani angolul, de ez is működő és egzisztenciális szempontból releváns nyelvtudás, hiszen pénzt lehet vele keresni. (Nem kitalált példa. Tengerparti emlék.)

A tervezett nyelv, melyek közül egyedül az eszperantó maradt fenn tartósan, sokkal kisebb befektetéssel, sokkal nagyobb mértékben birtokolható. Ezt Ferdinand de Saussure terminológiájával lehet a legegyszerűbben magyarázni. Az ő nevéhez fűződik a nyelv (*langue*) és a beszéd (*parole*) szintjének elválasztása.

Elsődleges a beszéd, a jelenség. Emberek tömegének a beszédéből annak kutatói kiszűrrik a szabályokat, konvenciókat, közös jellemzőket, ezek alapján elkülönítik egymástól a különböző nyelveket beszélők csoportjait, megállapítják egy nyelv határait (amelyek sok esetben

egyáltalán nem egyértelműek), és leírják a nyelvet. A beszéd az elsődleges, a nyelv a másodlagos történelmi képződmény.

A tervezett nyelv esetében ez pont fordítva van. Először van a nyelv, amelyet Zamenhof megtervezett, és annak szabályait, eredeti szókészletét (pontosabban morfémakészletét) 1887. július 14-én egy kiadványban közreadta Doktoro Esperanto fedőnévvel. Ezen a nyelven kezdték el termelni a beszédet írásban és szóban a nyelv első használói. És azóta beszélnek eszperantóul milliók immáron 137 éve.

A nyelv gyakorlatában kialakulnak különböző szokások, de ezek soha senkit nem fognak korlátozni, mert az eszperantó lényege az, hogy mindent szabad, ami az eredetileg lefektetett szabályoknak megfelel, további megkötések nem lehetségesek.

Az eszperantó közege a világban szétszóródott diaszpórák hálózata. Ez egészen más természetű közeg, mint az etnikus nyelveké. Egyáltalán nem olyan sűrű, nem olyan intenzív kommunikáció folyik benne, mint az etnikus nyelveken. Nem is alakulhat ki benne a nyelvhasználatnak az a bonyolult szokásrendje, normavilága, ami az etnikus nyelveket jellemzi. De ha kialakulhatna, az sem változtatna azon, hogy a nyelv elsődleges a beszéddel szemben, és bárhogy alakul a beszéd, a nyelv szabad használatát nem korlátozza.

Ez az igazi különbség a tervezett és az etnikus nyelvek között, nem pedig az, hogy az egyik természetes, a másik pedig mesterséges, hiszen természetes nyelven a madarak csicse­regnek. Minden nyelv mesterséges, az ember által alkotott mesterséges

világ része. Ha az asztal egy mesterséges tárgy, akkor miként lehetne a megjelölésére szolgáló hangsor más, mint mesterséges? És akkor az elvont fogalmakról még nem is beszélünk. A cápa nem tudja, hogy ő hal, a delfin sem, hogy ő emlős, mert a hal és az emlős nem a természet része, hanem élőlényeknek az ember által mesterségesen képzett kategóriája.

Az etnikus nyelv spontán, közösségi, történeti alkotás, a tervezett nyelvek pedig individuális, személy(ek) hez és időponthoz kötött alkotások, de ettől még valamennyi mesterséges.

A funkcionális differenciálódás az emberi történelem sajátossága. A munkamegosztás is, az eszközhasználat is folyamatosan differenciálódik. Az etnikumok közötti kommunikáció óriási mértékben kiszélesedett és hatalmas ütemben szélesedik tovább. Rég széttörte azokat a kereteket, amelyekben a különböző anyanyelvű emberek kommunikációja a saját nyelvvel rendelkező egyházi személyek, az őáltaluk nevelt tudósok, a nevelő alkalmazottak segítségével több nyelven felnevelt legfelső rétegek és az egymás mellett élő, egymással keveredő népcsoportok ügye volt. Ma már nem az. Ami egykor működött, ma már nem működhet.

A nyelvi kommunikációban pedig egyre több a tervezett elem.

Maga az írás is ilyen. Az írásrendszerek jelentős részéről tudjuk, hogy kik, illetve milyen intézmények vettek részt azok tervezésében, egységesítésében. Cirillt és Metódot még szentté is avatták. Több nyelv irodalmi formája tervezett, az ivrit is az óhéber tervezett, modern for-

mája. A nyelvújítás után részben a magyar nyelv is tervezett lett. Él benne tízezer szó, amelyet meghatározott személyek meghatározott időben alkottak. Ezeket a szavakat nem érezzük idegenebbnek, „mesterségesebbnek”, mint a többi. Az emberek túlnyomó többsége nem is tudja, hogy melyek a nyelvújításból eredő szavak. Nem a kórház szót vélik furcsának és idegennek, hanem az ispotályt.

Ahol a kommunikáció nemzetközi egységessége létfontosságú, ott ez az egység tervezett formában létre is jött. Ha nem lennének nemzetközileg egységes piktogramok a közlekedésben, abba már nagyon sokan behaltak volna.

Csupán ezeknek a tervezett elemeknek a csúcsa, a jelenkori interetnikus nyelvi kommunikáció *sajátosságainak megfelelő* nyelv nem jött létre, illetve nem tölti be a szerepét. Ennek okával *szinte* senki nem foglalkozik komolyan, és *szinte* mindenki úgy tesz, mintha egy etnikus nyelv megfelelhetne az interetnikus nyelvi kommunikáció *sajátosságainak*. Mintha ezek a sajátosságok nem rombolnák azt az etnikus nyelvet, amely ebbe a szerepbe kerül. Mintha nem lennének az angol nyelv ellenségei mi, százmilliók, akik mélyen a lehetőségei alatt, mélyen az iskolázott anyanyelvi beszélők szintje alatt használjuk az angolt. Mintha éppen ez lenne az a pont, ahol az eszközök differenciálódásának a tendenciája nem lenne érvényes. (Azért beszélünk interetnikus kommunikációról nemzetközi helyett, mert a nemzet fogalma nyelvi szempontból nem egyértelmű. Az amerikai nemzetnek például nem részei az angolok, írek, ausztrálok, viszont részei

a más, például spanyol anyanyelvű amerikaiak.)

A rendszerváltás idején, az 1989/90-es tanévben még több mint kétezen tanulták az eszperantót a magyarországi közoktatásban. 1192 diák általános iskolában, 667-en középiskolában, 177-en a felsőoktatásban. Az ezredfordulóra szinte teljesen kiveszett az eszperantó a magyar közoktatásból.

Dr. Szerdahelyi István harcolta ki 1963-ban, hogy az eszperantót felvegyék az iskolában tanítható nyelvek közé. 1966-ban ő alapította az eszperantó szakot az ELTE-n, ahol évtizedeken át képezték az eszperantó tanárokat és filológusokat. Ma már a szak sem létezik.

Amíg létezett, remek hely volt, amelyet Szerdahelyi professzor karizmatikus személyisége határozott meg korai haláláig.

Fölöttébb színes egyéniség volt. Nála jobban kevesen tudták, mi a különbség nyelvek eltérő minőségű használata között. Eleve két anyanyelvi szinten beszélt nyelvet hozott magával Erdélyből. Volt hivatásos katonatiszti, jogi és orosz szakos bölcsész diplomája. Használt egy csomó nyelvet. Tanított kicsiket és nagyokat, évtizedekig használták az iskolákban az ő orosz nyelvkönyveit. Zseniális pedagógus volt. A kisbéri gimnázium igazgatójaként keveredett bele az '56-os forradalomba, amiért másfél évet ült. Az interlingvisztika és az eszperantológia diszciplinájának meghatározó tudósa volt. Briliáns előadó és az eszperantó szakos diákok tyúkapója, ha képezhetek magyarul ilyen nemi szempontból ellentmondásos összetett szót. Aligha volt az egyetemen még egy szak, amelynek

a diákjait oly mértékben bevonták a szak jegyzeteinek, szöveggyűjteményeinek, egyéb kiadványainak elkészítésébe, mint minket, eszperantó szakosokat. Ehhez persze nemcsak Szerdahelyi tanár úr kellett, hanem olyan nyelv is, amelynek egy-két év alatt a mélyére lehet jutni.

Szerdahelyi Istvánt 63 éves korában elvitte a szíve. Idén lenne százéves. Ebből az alkalomból jelent meg egy kis válogatás az írásaiból Lengyelországban. (István Szerdahelyi: *Elektitaj artikoloj*, szerk. Iłona Koutny, Uniwersytet im. Adama Miczkiewicza, Poznań, 2024, 188 o.)

Szerdahelyi vezette az első nagyszabású, öt országra kiterjedő pedagógiai kísérletet a hetvenes években, amely annak mérésére irányult, hogy miként viszonyul egymáshoz az eszperantó és más nyelvek tanulásának eredményessége az általános iskolai osztályokban. A kontrollcsoportokban négy különböző etnikus nyelvet tanítottak. A kísérlet módszertanával nem terhelem az olvasót. A végső eredményt a következő koeficiens-sor mutatja: angol: 26,0, német: 21,3, olasz: 25,7, orosz: 23,9, eszperantó: 42,2. Az eszperantó tanulásának kiemelkedő eredményessége nem meglepő. A nyelvvel ellenszenvetők sem szokták kétségbe vonni, hogy az eszperantóval sokkal rövidebb idő alatt, sokkal messzebb lehet eljutni, ezért igyekeztek olyan sokan eszperantóval gyorsan, olcsó nyelvvizsgálóhoz jutni, amikor ez még a diploma megszerzésének feltétele volt. Azok is tudták, hogy ez lehetséges, akiknek semmilyen pozitív irányultságuk nem volt a nyelvhez, csak a nyelvvizsga kellett nekik.

Az említett kísérlet nem jutott el odáig, hogy azt is mérjék, meny-

nyiben növeli az eszperantó tanulása a következő idegen nyelv(ek) tanulásának eredményességét. A Padernborni Kibernetikai Kutatóintézet kísérletei mutatták ki később, hogy jelentősen. Jelentősebben, mint az ugyanannyi ideig tanult egyéb nyelvek. Ezt nevezik az eszperantó propedeutikus értékének.

Szerdahelyi István az általa vezetett kísérlet kapcsán írt az eszperantó pedagógiai értékéről az *Elektitaj artikoloj*ba is bekerült tanulmányában. Ebben az alábbiakat fejtegeti:

Az egyik tényező, ami az etnikus nyelvek kapcsán nem szokott szóba kerülni, mert magától értetődik, a tartalom, amit a tanuló a nyelvvel együtt befogad. Ez etnikus nyelvek esetén a nyelvhez kötődő ország(ok) földrajza, történelme, néprajza, kultúrája, szokásai. Az angol és a francia nyelv tanításának metodológiai szakirodalma szerint ezek a nyelvek átfogják a világot, ezért nem etnikai, nemzeti kultúrát, hanem világgkultúrát reprezentálnak. Azonban a nyelvkönyvek nem ezt tükrözik, hanem tudatosan vagy önkéntelenül az anyanyelvi beszélők világának ismereteit hordozzák. Az eszperantó viszont egyik etnikus nyelv közegehez sem kötődik, tehát a bolygó legkülönbözőbb világaihoz kötődhet. Minél szélesebb körben tanulnak egy nyelvet, annál nagyobb mértékben dominál az ahhoz kötődő kultúra, múlt, jelen, szokásrendszer a világban. Ami persze súlyos egyenlőtlenségi tényező. A domináns országok, birodalmak nyelvét tanulják legtöbbször, és a nyelvtanulás ezt a dominanciát folyamatosan erősíti.

A nyelvtanulás (legalább) kétpólusú rendszer. Az egyik pólus az anyanyelv, a másik a célnyelv. Minél tá-

volabb áll egymástól a kettő, annál nehezebb a célnyelv tanulása, noha az egymáshoz közeli nyelvek közötti interferencia is okozhat problémákat. Ez is egyenlőtlenségi tényező a különböző anyanyelvekbe beleszületett emberek között. Ez az egyenlőtlenség, ha kisebb mértékben is, de az eszperantóval kapcsolatban is fennáll, mivel annak nyelvtani rendszere és lexikája közelebb áll az újlatin, a germán és a szláv nyelvekéhez, mint a többihez. Például előjárók vannak benne és nem névutók, mint a magyarban. Viszont van tárgyrag (-n), ami a francia, angol, olasz és más nyelvek tanulóinak okoz nehézséget. Egy francia, aki csak angolt tanult, az eszperantóban találkozik a tárgyraggal először. A tárgyrag elhagyása az ilyen nyelvekből érkező eszperantisták tipikus hibája.

Mivel a legkurrensebb nyelvek, az angol, a francia, a német, a spanyol, az olasz az újlatin és a germán nyelvcsaládhoz tartoznak, a fentiek azt is jelentik, hogy az eszperantó propedeutikus értéke nagyobb egy magyar, mint az újlatin vagy germán nyelvbe beleszületett gyerek számára. Utóbbiaknak nem kell az előjárókkal megbarátkozniuk, mert ismerik őket, amióta megtanultak beszélni. A magyar gyerek viszont a legegyszerűbb, legkönnyebb formájában ismerkedhet meg velük, és ez megfelel a legfontosabb didaktikai törvénynek: az egyszerűbbtől haladni a bonyolultabb felé. És ez áll az eszperantó és egyéb nyelvek tanításának viszonyára sokféle tekintetben. A magyar gyerek az eszperantó tanulásán keresztül a legegyszerűbb helyesírással és legegységesebb jelentéssel ismeri

meg azokat a szavakat, amelyeket Zamenhof azokból a nyelvekből kölcsönzött, amelyeket az a gyerek a legnagyobb valószínűséggel tanulna az eszperantó után. Míg egy francia gyereknek legfeljebb a *kolbaso* és a *husaro* lenne ismerős, ha véletlenül magyarul tanulna.

Utolsóként említi Szerdahelyi az eszperantó pszichikai értékét. Az idegen nyelven való megszólalást nagyon sokak számára pszichikai gát, gátlás, a kudarcától, a megségyenüléstől, nevetségessé válástól való félelem nehezíti. Eszperantóul sokkal könnyebb megszólalni, mert kivételek, szabálytalanságok, az etnikus nyelveket jellemző szokásjogok híján sokkal kisebb a hibázás veszélye, és a hibázó idegent megvető vagy megmosolygó anyanyelvi beszélők sincsenek. Ellenben van olyan jóindulatú közösség, amelyben minden eszperantóul megszólaló jövevénynek örülnek. Ha pedig a pszichikai gát egy idegen nyelven átszakad, akkor a további nyelvekben sokkal könnyebb lesz azt már átszakítani, mert megvan a sikeres idegen nyelvi kommunikáció élménye és tapasztalata.

Szerdahelyi leszögezi, hogy egyetlen tényező van, amiben az eszperantó a tanítás szempontjából elmarad a többi nyelv mögött: a motiváció. „Ha megkérdezzük, miért tanuljunk eszperantóul, akkor nincs eléggé motiváló válaszuk. Senki nem tanul nyelvet csupán azért, mert az könnyű. Az ember gyakorlatias lény, az utópisztikus jelszavak nem hatnak rá. Nem segít, ha azt mondjuk, hogy majd ezer év múlva biztosan minden ember beszél eszperantóul.” Ezt a problémát az eszperantisták általában elhanyagolják.

„Építik a maguk kis, olykor operett-szerű eszperantista belvilágukat, és abban játsszák a kis játékaikat. Van hozzá mindenük: zászló, himnusz, akadémia, de kívül maradnak a valóságos világon. Mintha műholdon repkednének a világ körül, és nem szállnak le rá.”

Szerdahelyi professzor mindent megtett, hogy az eszperantó gyakorlati alkalmazhatóságát kiterjessze, hogy az eszperantót leszállítsa a földre. A korábbiakhoz képest sok mindent elért, de ezek az eredmények javarészt elsorvadtak. Noha joggal szúrt bele a mozgalmár eszperantisták operettes világába, azért nem volt egészen igazságos. Mert a földre való leszálláshoz fogadó állomás is szükségeltetik.

Miként működhet egy olyan projekt, amelyet az elhalás veszélye nem fenyeget, de amelynek a célbaérésre sincs esélye. A 137 éves eszperantó ilyen projekt.

A világ nyelveinek túlnyomó többségét pár ezer, tízezer, legfeljebb egy-két százezer ember beszéli. Ezekkel a nyelvekkel nem lehet egzisztenciát fenntartani, ügyeket intézni, képzettséget szerezni, kvalifikáltabb munkát végezni egy országban sem. Ezek a nyelvek az előrejelzések szerint még ebben a században jó eséllyel el fognak tűnni. Az Indiában, Indonéziában beszélt több ezer apró nyelvből sok nem marad. A kisebb finnugor nyelvekből, az indián nyelvekből sem.

Az eszperantó nem ilyen. Más nagyságrend, más helyzet. Mindenkinek van Eszperantián kívüli élete, nyelve, egzisztenciája. Eszperantiában olcsó belépőjeggyel nagyon kellemesen lehet élni, mo-

zogni a világban, utazni, szórakozni, gazdag, sokrétű nemzetközi kapcsolati hálóban létezni. Ez volt az én ifjúságom éltető közege, amikor történelmi okokból marginális helyzetben voltam a hazámban.

Ebben a közegben sokak számára idegen és terhes az a morális kötelezettség, hogy a „végső cél” érdekében mozgalmárnak, aktivistának, propagandistának kell lenni, képviselni kell egy olyan jövőképet, amelynek megvalósulására nincs esély. Ez a kötelezettség idegen és terhes lehet azok számára is, akik egyébként meg vannak győződve arról, hogy az interetnikus nyelvi kommunikáció alacsony hatékonyságú, inadekvát eszközökkel, lebutított etnikus nyelveken folyik, és annak adekvát, hatékony eszköze a tervezett nyelv lenne, nyilván az egyetlen, amely életképesnek bizonyult. Amelyről a használói tudják, milyen remekül használható erre a célra, s azt is tudják, mennyire más élmény volt az eszperantót tanulni, mint más idegen nyelveket.

Az embernek a hazai politikai mozgalmároktól is, az eszperantista mozgalmároktól is fölállt a szőr a hátán.

Szerdahelyi István egy 1979-es írásában három koncepciót különböztetett meg az eszperantót használók körében. Az elsőt archaikus, retrográd, szektás koncepciónak nevezte. Ennek hordozói hisznek abban, hogy az eszperantóban létezik valamilyen „belső eszme” (*interna ideo*), amellyel az eszperantó békét teremthet az egymással harcoló nemzetek között. Az eszperantistáknak ezt az eszmét kell hordozniuk, képviselniük, és ennek az eszmének kell meghódítania a világot. Szerda-

helyi nem írja, de Zamenhof is ezt a koncepciót képviselte. Az *interna ideo* az ő eszméje, az azt versben kifejtő „eszperantó himnusz” az ő költeménye.

A második koncepció szerint az eszperantó nem a nagyvilágé, hanem azoké, akik használják. Arra kell törekedni, hogy az élet Eszperantiában minél tartalmasabb, élvezetesebb legyen, minél többen minél gazdagabb életet éljenek benne. A cikk megjelenése után egy évvel ez a koncepció öltött testet egy manifesztum formájában, amelyet a finnországi Raumában, az Ifjúsági Eszperantó Kongresszuson adtak ki. Ennek az volt a lényege, hogy az „őscéloktól” el kell szakadni. Az eszperantót úgy élvezzük, ahogy van, ne tekintsük az angolt az ellenségünknek, ne hadakozzunk vele, a világ csinál, amit csinál, mi pedig a mozgalmi kötelezettségektől megszabadulva éljük a magunk kulturális és társasági életét Eszperantiában, s törekedjünk arra, hogy az egyre vonzóbb legyen egyre többek számára.

A harmadik koncepció, amellyel Szerdahelyi azonosult, az volt, hogy Eszperantia belső élete, annak minősége persze fontos, hiszen a nyelv a folyamatos és sokrétű használatban élhet csak, az *interna ideo* misztikájából ki kell nőni, de mégiscsak az az elsődleges szempont, hogy az eszperantónak az emberi társadalom egyik súlyos problémáját kellene orvosolnia, erre szolgál, ez a létjoga. Arra kell törekedni, hogy minél több formában, minél több helyen intézményesüljön a világban, minél több szerepet kapjon az interetnikus nyelvi kommunikációban, hogy azután lépésről lépésre átvegye abban a vezető szerepet.

A legjellemzőbb attitűd az eszperantóval kapcsolatban az, hogy az interetnikus nyelvi kommunikáció kérdésére megszületett a végleges, a megváltoztathatatlan válasz, tehát ezzel a dologgal nem kell foglalkozni. Az eszperantisták ezzel foglalkoznak, tehát velük sem kell foglalkozni. Végérvényesen vereséget szenvedtek, a nyelvük alkalmatlannak bizonyult arra, amire szánták.

Ebből a nézetből két dolog hiányzik: az érték és a tudás.

Tudás az eszperantóról és annak minőségéről. Senki nem tud példát mondani arra, hogy az eszperantó ne lett volna alkalmas bármire, amire megpróbálták használni, bármire, ami az interetnikus nyelvi kommunikációban szükséges. Az az előítélet, amely a nyelvben találja az eszperantó esélytelenségének az okát, funkcionális. Az a funkciója, hogy az okot ne keressék máshol, és ne kelljen érték alapon viszonyulni ahhoz a másban rejlő okhoz.

Pedig ezt az okot nem is nagyon kell keresni, mert igazán szembetűnő. Az interetnikus nyelvi kommunikációt mindig a hatalmi viszonyok határozták meg, és annak soha semmi köze nem volt az erre használt nyelvek sajátosságaihoz. A keresztény egyház nyelve nem a Biblia nyelveinek valamelyike volt, nem az a nyelv, amelyen Jézus beszélt, hanem az, amelyen a keresztre feszítői beszéltek. Mivel az volt annak a birodalomnak a nyelve, amelyben a kereszténység államvallássá lett. Ez a nyelv uralkodott a világnak azon a területén, amelyen a katolikus egyház meghatározó hatalmi szerepére alapuló rendszer kialakult és működött.

Az új kor világnyelvei a gyarmatbirodalmak alapítóinak nyelvei, Na-

poleon nyelve, a jelenkor nagyhatalmainak nyelvei. Az angol, a francia, a spanyol, részben és időlegesen az orosz.

Lehet azt mondani, hogy ez szükségszerűen és változtathatatlanul van így, és a belátható jövőben nem is lesz másképp. De azért ehhez a dologhoz mégiscsak viszonyulni kellene értékek szerint.

Ha az esélyegyenlőség érték, akkor ez nincs jól úgy, ahogy van. És számba kellene venni, hogy mennyire nincs jól. Milyen mértékben egyenlőtlenek az esélyek és a terhek! Mennyi pénzbe, időbe, energiába, szellemi kapacitásba kerül az, hogy részlegesen, rosszabb minőségben sajátítsunk el egy nyelvet, amelyet a szerencsésebb helyre születettek ingyen, autentikus beszélőként a bölcsőben megkapnak! Mennyi pénzébe kerül ez az iskolákat fenntartó szegényebb országoknak, mennyi különórakra, tanfolyamokra, nyelvtanulási célú utazásokra költött pénzébe a szegényebb országok szegényebb polgárainak! Mennyi olcsó munkaerőt, olcsó agyimportot jelent ez azoknak az országoknak, amelyekbe el kell menni dolgozni, tanulni, ott ragadni azoknak, akiknek szükségük van a nyelvi közegre, hogy a pályájukon versenyképesek legyenek! Mennyi bevételi lehetőséget, munkalehetőséget jelent ez az állapot az anyanyelvüket tanítóknak, a tananyagot készítőknak, forgalmazóknak! Milyen szellemi, kulturális, tömegkulturális hatáslehetőséget és üzleti lehetőséget jelent azoknak, akik a tömegek által tanult, kurrens anyanyelvükön írnak, filmeznek, játszanak, értekeznek. Mekkora esélyegyenlőtlenséget jelent nálunk és szerte a világban az,

hogy egy költséges nyelv magasabb szintű ismeretéhez kötődnek az egzisztenciális lehetőségek, amihez a rosszabb helyzetben lévők nem jutnak hozzá.

Van ennek szubjektív vonatkozása is. Az ember vonzódik ahhoz, amibe sokat fektet be mindenféle formában, és amiben eredményeket ér el (ha éppen el nem veszi a befektetéseit, mint az a rengeteg ember, aki félbehagyja vagy veszni hagyja nyelvi tanulmányait). Így érvényesül ama nyelv világának a vonzása, amelyet tanulunk. Arról tudunk többet, oda utazunk nagyobb valószínűséggel, annak beszélőit ismerjük meg nagyobb eséllyel stb. A nyelvbe idegenként bekapcsolódók tömegein keresztül annak a nyelvnek a világa értékesebbnek tűnik a többinél. Ha a finn lenne világnyelv, a finn világa tűnne annak.

Az esélyegyenlőtlenség számos formáját tartják nyilván az esélyegyenlőség értékének képviselői. Olyanokat is, sőt elsősorban olyanokat, amelyeket a belátható jövőben nyilvánvalóan nem lehet felszámolni. De a problémaként való nyilvántartásukat, frissen tartásukat mégis fontosnak tartják. Meg azt is, hogy mégis történjen ezekkel valami. A harmadik világ egész problémahalmaza ilyen.

A másik érték a racionalitás. Az irracionalitás kiirthatatlan a világból, de a racionalitás értékének hordozói mégis fontosnak tartják, hogy feltárják és nyilvántartsák azt, ami a világban irracionális, és tegyenek valamit az irracionalitás mértékének csökkentéséért. Senki nem képzei, hogy a szélsőségesen irracionális fogyasztási szokásokat, az élelem ha-

talmas mértékű pazarlásának és az alultápláltságnak az együttes jelenlétét a világban a belátható jövőben meg lehet szüntetni. De ettől még nem adják fel a racionalitás szempontját. A különböző anyanyelvű emberek kommunikációja ügyében azonban feladják.

Ez azért is lehet így, mert akik a helyzet alapvető megváltoztatására nem látnak esélyt, semmire sem látnak esélyt. Csak azt látják, hogy az angol nélkül nem megyünk semmire, angolul kell tanulni, és kész.

Ezt jól is látják. Nagyon fontos, hogy minél többen, minél jobban használják az angolt, csak ezzel nincs „kész”. Az angol ellen valóban nem lehet és nem is kell tenni semmit, de ez nem jelenti azt, hogy egyáltalán semmit nem lehet tenni. Holott lehet.

Egy példa: Egy általános iskolában, ahová többnyire iskolázottabb, ambiciózusabb szülők gyerekei járnak, ma így mennek a dolgok: A gyerekeket első osztálytól elkezdik angolul tanítani. Tudják, hogy ennek sok értelme nincs, de teszik, mert ha nem teszik, akkor a szülő oda viszik a gyereket, ahol teszik. Az első-második osztály angolja a továbbiakban nem számít semmit. Aki negyedikben kezd, nyolcadikra ugyanott tart. A németoktatást alig lehet fenntartani, ha egyáltalán, mert mindenkinek csak az angol kell. Nem számít, hogy mellettünk van egy hatalmas német nyelvtenger azokkal az országokkal, amelyek egyetemei, munkahelyei a legkönnyebben elérhetők.

A jobbnak látszó gyerekeket az első évek után tagozatos csoportokba viszik, a többiek a „sima” csoportba járnak. Hetente két órában

tanítják őket, amivel nem mennek semmire. Akiknek többet tudnak segíteni otthon, akiknek magántanárt fizetnek, akiknek jobb érzékük van a nyelvekhez, többet kapnak, akiknek pedig több segítségre, több órára lenne szükségük, kevesebbet kapnak. Akinek van, annak adatik... A „sima” csoportba járók sorsa eldőlt.

A tagozatosok nyolcadik végére alapfokú vizsgáig jutnak el. A középfoktól még messze vannak.

Az iskolák többségében ennél rosszabb a helyzet.

Egy ilyen szerkezetbe bizvást el lehetne helyezni, mondjuk, két év eszperantót az angol előtt. Ki lehetne használni az eszperantó

propedeutikus értékét, amelyről fon-
tebb szó volt. A gyerekek pedig odáig
biztosan eljutnának az angollal az
általános iskola végére, mint most,
de valószínűleg tovább.

Ily módon az eszperantó voltaképp
nem kerülne semmibe. Viszont utat
nyitna egy sajátos értékeket és lehe-
tőségeket hordozó nemzetközi világ-
ba, kiszélesítene a kapcsolatrend-
szerüket, gazdagítaná Eszperantiát,
amelynek erősödne a vonzása, és
szilárdabban őrizhetné a tervezett
nyelvet egy távoli kor racionálisabb
világa számára, ha eljön valaha is az
a kor.

Az ellenkezőjében se legyünk biz-
tosak.

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA